

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ОЦИФРОВАНИХ МАТЕРІАЛІВ В ПРОЄКТАХ ПО ЦИФРОВІЙ ІСТОРІЇ

Сапицька О. М.,

кандидат історичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри історії та археології,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
<https://orcid.org/0000-0001-6291-4455>

Анотація. Розглядаються правові проблеми, які виникають під час використання оцифрованих матеріалів у проєктах з цифрової історії. Розкриті ключові юридичні питання, про які слід знати та пам'ятати дослідникам і керівникам таких проєктів, зокрема авторське право, права інтелектуальної власності, добросовісне використання, конфіденційність і етичні проблеми тощо.

Ключові слова: цифрова історія, оцифровані матеріали, авторське право, інтелектуальна власність, конфіденційність, етика, штучний інтелект.

Тема цифрових проєктів в історико-культурній галузі дуже актуальна через те, що з 2014 року Україна вже втратила великий масив історико-культурних джерел та пам'яток, особливо на територіях Луганської та Донецької областей. Тому окрім оцифровки архівних документів, що комплектують національний архівний фонд, нам вже зараз потрібно збирати бази даних щодо стану об'єктів історико-культурної спадщини, і на основі наявних фото, описів тощо цих пам'яток та об'єктів відтворювати їх 3-D моделі. Але ці питання потребують юридичного супровіду.

Окрім цього на юридичному факультеті СНУ ім.В.Даля кафедрою історії та археології реалізовані та використовуються для освітньо-наукових потреб два цифрових проєкти з історії України та української культури та національної ідентичності. В рамках ОП бакалавра по спеціальності 032 з весняного семестру 2023-2024 н.р. викладається дисципліна «Digital history».

Завдяки «цифровій революції» ми зараз живемо в епоху вивчення історії як традиційним, так і цифровим способом. Цифрова історія – це галузь, яка швидко розвивається завдяки розвитку обчислювальної техніки та масовій оцифровці джерел. Проєкти цифрової історії стають все більш поширеними в академічних дослідженнях, навчанні та залученні громадськості.

Цифрова історія спрямована, насамперед, на залучення онлайн-аудиторії до історичного контенту або на пошук нових методів цифрових досліджень, які сприяють подальшому академічному дослідженню. Такі проєкти пропонують нові способи залучення неакадемічної аудиторії та допомагають зробити історію актуальною для широкої громадськості. Розвиток «цифрового оповідання», практики використання комп'ютерних інструментів для розповіді історій, часто через інтеграцію мультимедійних елементів, є важливою особливістю сучасної роботи істориків у цифровій сфері.

Цифрові проекти, починаючи з перших у 1982 р. [1], ґрунтуються на використанні оцифрованих матеріалів та цільових програмних продуктах. Вихідні дані цифрової історії включають: цифрові архіви, онлайн-презентації, візуалізацію даних, інтерактивні карти, часові шкали, аудіофайли та віртуальну реальність, щоб зробити історичну фактологію та наративи більш доступними для зацікавлених користувачів у вигляді інтерактивного цифрового навчально-наукового онлайн-контенту, онлайн-виставок, тематичних цифрових колекцій документів, віртуальних туристичних турів оцифрованими пам'ятками культури та історії у форматі 3-D, проектів з усної історії тощо. Тобто на сьогодні цифрові історичні проекти відіграють значну роль у збереженні та поширенні історичних знань і відображають трансформації підходів до того, як сучасні історики проводять дослідження, отримують доступ до архівних матеріалів та інших джерел.

Хоча оцифрування демократизувало доступ до історичних матеріалів, сприяло створенню нових способів історичного дослідження, воно також піднімає важливі юридичні питання щодо використання оцифрованих та цифрових матеріалів і викликає потребу дотримання законів про інтелектуальну власність і етичних стандартів.

Однією з основних юридичних проблем у світі, пов'язаних із використанням оцифрованих матеріалів у проєктах цифрової історії, є авторське право. Авторське право надає авторам і творцям виключні права на відтворення, розповсюдження та демонстрацію своїх творів. Використовуючи оцифровані матеріали, дослідники повинні визначити, чи захищені матеріали авторським правом і, якщо так, чи підпадає їх використання в сферу добросовісного використання або інших винятків із законів про авторське право в різних юрисдикціях, які дозволяють обмежене використання захищених авторським правом матеріалів для таких цілей, як освіта та наука.

Згідно ст. 2 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2] законодавство України про авторське право і суміжні права базується на Конституції України і складається з Цивільного кодексу України, цього Закону, інших законів України, а також прийнятих на їх основі підзаконних нормативно-правових актів, пов'язаних зі сферою охорони авторського права і суміжних прав, а чинні міжнародні договори України у сфері авторського права та/або суміжних прав, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України про авторське право і суміжні права.

Для європейської практики визначальною є Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку [3].

Ст. 1 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» зокрема визначає те, що відноситься до цифрової сфери створення та розповсюдження інформації, у тому числі проєктів з цифрової історії, що відносяться до цифрового контенту.

При цьому, наприклад, у більшості випадків оцифровані зображення музейного предмету не буде вважатися об'єктом авторського права, оскільки не є оригінальними [4].

Добросовісне використання — це американська юридична доктрина, створена суддями ще в ХІХ столітті і закріплена в Законі про авторське право 1976 року. Розділ 107 Закону США Про авторське право [5] забезпечує законодавчу основу для визначення того, чи є щось сумлінним використанням, та визначає певні типи використання, такі як критика, коментарі, новинні репортажі, навчання, наукові дослідження, як приклади діяльності, яка може кваліфікуватися як сумлінна, тобто вона дозволяє обмежене використання матеріалів, захищених авторським правом, без дозволу власника авторських прав за певних обставин.

В Україні схожі принципи добросовісного використання зазначені у п.2 ст. 22 ЗУ «Про авторське право і суміжні права».

У цифрових історичних проєктах добросовісне використання може стосуватися таких дій, як вилучення тексту з архівних документів, відображення зображень в освітніх контекстах або створення мультимедійних презентацій. Суди враховують такі фактори, як

мета та характер використання, характер захищеного авторським правом твору, обсяг і суттєвість використаної частини та вплив використання на потенційний ринок захищеного авторським правом твору, коли визначають, чи відповідає конкретне використання вимогам як добросчесне використання.

У випадках, коли добросчесне використання не застосовується, дослідникам може знадобитися отримати дозвіл від власників авторських прав на використання оцифрованих матеріалів у своїх проєктах. Це може включати звернення до архівів, бібліотек, музеїв або окремих власників прав для запиту дозволу на відтворення, розповсюдження або зміну творів, захищених авторським правом. Деякі установи пропонують ліцензійні угоди або надають вказівки щодо отримання дозволів на певні матеріали.

Ще одним правовим питанням, яке на сьогодні є дуже актуальним, це використання ШІ при створенні цифрового контенту для проєктів по Digital History. Контент, створений ШІ - це письмовий текст, відео, код, аудіо та інші медіафайли, створені за допомогою генеративних інструментів ШІ.

На даний момент твори, створені виключно штучним інтелектом, навіть якщо вони створені за текстовою підказкою, написаною людиною, в багатьох країнах, не захищені авторським правом. Однак, коли справа доходить до навчання моделей ШІ, використання матеріалів, захищених авторським правом, повинно бути добросчесним. Це пов'язано із вищезгаданим законом про добросчесне використання [6], який дозволяє використання матеріалів, захищених авторським правом, за певних умов без дозволу власника. [7]

Юридично ці системи ШІ – включаючи генератори зображень, генератори музики та чат-боти, такі як ChatGPT – не можуть вважатися авторами створюваного ними матеріалу. Їх результати - це просто кульмінація людської роботи, більша частина якої була взята з Інтернету і так чи інакше захищена авторським правом. Якщо внесок людини і машини переплетений настільки, що неможливо його логічно розділити, право твору на авторське право залежить від того, наскільки людина-автор контролював чи впливав на результати роботи машини.

Бюро авторських прав США вже давно дотримується позиції, за якою немає захисту авторських прав на твори, створені не людьми, включаючи машини, при цьому суди США захищають та вимірюють антропогенний внесок у генеративні моделі штучного інтелекту.

Великобританія - одна з небагатьох країн, де охороняються твори, створені за допомогою комп'ютера, де немає людини-творця. «Автор» «комп'ютерного твору» (CGW) визначається як «лице, що здійснює заходи, необхідні для створення твору [8]». Захист зберігається протягом 50 років із дня виготовлення твору. З юридичного погляду твір, створений комп'ютером, має бути оригінальним, щоб отримати охорону. Але юридичне поняття оригінальності визначається з урахуванням авторів-людей та таких характеристик, як особистість, судження та майстерність. Проте навколо цього закону тривають гострі дискусії, тому уряд Великобританії розглядає декілька варіантів правок щодо захисту авторських прав на сгенеровані ШІ матеріали.

Європейський Союз, який має набагато більш запобіжний підхід до законодавства, ніж США, знаходиться в процесі доопрацювання масштабного закону про штучний інтелект [9], який має вирішити багато проблем, пов'язаних із генеративним штучним інтелектом. І він уже має законодавчу базу для інтелектуального аналізу тексту та даних, яка дозволяє лише некомерційним організаціям та університетам вільно збирати інформацію в Інтернеті без згоди, а не компаніям.

В Україні, згідно ст.8 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою (програмами), охороняються правом особливого роду (*sui generis*) відповідно до статті 33 цього Закону. Строк чинності права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, спливає через 25 років, що обчислюються з 1 січня року, наступного за роком, в якому згенеровано неоригінальний об'єкт.

Окрім питань авторського права, проекти цифрової історії також мають враховувати конфіденційність та етичні міркування, пов'язані з використанням оцифрованих матеріалів. Дослідники повинні пам'ятати про права на конфіденційність осіб, зображених на фотографіях, листах, щоденниках чи інших особистих документах. Це може включати отримання згоди від окремих осіб або їхніх нащадків перед публічним показом або розповсюдженням конфіденційних матеріалів. Крім того, дослідники повинні підходити до репрезентації та інтерпретації історичних подій і оповідань з делікатністю та цілісністю, беручи до уваги різноманітні точки зору та уникаючи стереотипів чи упереджень.

Це означає, що науковці повинні бути уважними до джерел і до того, як вони були створені та поширені. Наприклад, цифрові технології все частіше використовуються для оприлюднення усних історій в різних цифрових проєктах, дозволяючи ширшій аудиторії ознайомитися з історіями та спогадами різних людей. В цьому випадку дослідники повинні пам'ятати про потенційне порушення конфіденційності та почуття інформаторів під час створення та використання таких оцифрованих колекцій, дотримуватись міжнародних стандартів етики та законодавства в дослідженнях цифрової історії, особливо щодо того, якими даними про людей чи місця слід ділитися, як ними ділитися та з ким ними ділитися.

Оскільки цифрові історичні проєкти стають більш візуальними та інтерактивними, науковці починають шукати нові способи представлення та поширення своїх досліджень. При цьому до створення нових цифрових проєктів з історії потрібно підходити комплексно та виважено. Правові аспекти використання оцифрованих матеріалів у проєктах цифрової історії вимагають ретельного розгляду та дотримання відповідних законів, нормативних актів та етичних принципів. Дослідники, освітяни та культурні установи на сьогодні вже просто повинні орієнтуватися в питаннях, пов'язаних з авторським правом, правами інтелектуальної власності, конфіденційністю та етикою, щоб забезпечити відповідальне та етичне використання оцифрованих матеріалів в історичних дослідженнях у освітньо-науковій та публічній сферах.

Список використаних джерел:

1. Burton O. V. (2005) American Digital History / Social Science Computer Review. 23 (2): 206–220. doi:10.1177/0894439304273317 // URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0894439304273317>
2. ЗАКОН УКРАЇНИ «Про авторське право і суміжні права» / (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 57, ст.166) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>
3. ДИРЕКТИВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text
4. Правові аспекти оцифрування музейних колекцій: новий мануал від ІР Офісу // URL: <https://ukrpatent.org/uk/news/main/pravovi-aspekty-otsyfruvannia-muzejnykh-kolektsii-05022024>
5. Copyright Law of the United States (Title 17) // URL: <https://www.copyright.gov/title17/92chap1.html#107>
6. U.S. Copyright Office Fair Use Index // URL: <https://www.copyright.gov/fair-use/>
7. Glover E. (28.02.2024) AI-Generated Content and Copyright Law: What We Know // URL: <https://builtin.com/artificial-intelligence/ai-copyright>
8. Artificial Intelligence and Intellectual Property: copyright and patents (Updated 28 June 2022) // URL: <https://www.gov.uk/government/consultations/artificial-intelligence-and-ip-copyright-and-patents#:~:text=Works%20generated%20by%20a%20computer,be%20protected%2C%20as%20describe d%20above.>
9. The EU Artificial Intelligence Act // URL: <https://artificialintelligenceact.eu/>

Annotation. Legal issues that arise when using digitized materials in digital history projects are considered. Key legal issues that researchers and managers of such projects should be aware of and keep in mind are highlighted, including copyright, intellectual property rights, fair use, privacy and ethical issues, etc.

Key words: digital history, digitized materials, copyright, intellectual property, privacy, ethics, artificial intelligence.